

Hrvatsko-bugarski odnosi u 19. i 20. stoljeću, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Zagrebu 27.-28. listopada 2003., Hrvatsko-bugarsko društvo, Zagreb 2005., 380 str.

U izdanju Hrvatsko-bugarskog društva tiskan je zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa održanog u organizaciji tog društva 27.-28. listopada 2003. u Preporodnoj dvorani Narodnoga doma (HAZU), pod naslovom *Hrvatsko-bugarski odnosi u 19. i 20. stoljeću*. Glavni urednik zbornika je Josip Bratulić, dok uredništvo čine Dalibor Brozović, Raško Ivanov, Zoran Ladić i Katica Brajković. Zbornik sadrži dvadeset i šest radova koji obrađuju najrazličitije teme hrvatsko-bugarskih odnosa, osobito iz bliže povijesti. *Predgovor* (5-8) u kojemu pojašnjava neke zanimljivosti hrvatsko-bugarskih odnosa napisao je Josip Bratulić, dok je *Uvodnu riječ* (9-11) napisao Dalibor Brozović.

U radu Antoanete Balčeve *Duh novoga vremena u književno-estetičkim traženjima Bugara i Hrvata* (11-21) opisuje se razvoj prodora novih i modernih ideja koje nastaju u umjetnosti Bugara i Hrvata, sa svrhom obezvrjeđivanja i novog ocjenjivanja postulata minule epohe. Pojam *ново vrijeme* uveo je Hegel, koji smatra kako je to vrijeme usmjereno prema budućnosti, koja se otvara za nešto novo. Tako autorica smatra da *duh vremena* obilježava sadašnjost kao prijelaz koji se u svijesti doživljava kao ubrzanje, odnosno kao očekivanje drukčije budućnosti. Zajedno s akceptiranim buntom protiv kalupa racionalističke estetike, u prvi će plan doći spisateljski pristanak na borbenu metafiziku, koju smo naslijedili iz romantizma.

U radu pod naslovom *Bugarski pjevači na hrvatskoj opernoj sceni do kraja Drugoga svjetskoga rata* (21-37) Marija Barbieri ističe kako je operna razmjena među dvjema zemljama na početku XX. st. bila toliko intenzivna da je za ovu priliku morala vremenski ograničiti razdoblje proučavanja. Koristeći se onodobnim tiskovinama poput *Obzora*, *Jutarnjeg lista*, *Agramer Tagblatt*, *Novosti*, *Riječi*, *Večeri* i *Morgenblatt*, autorica donosi pregled djelovanja bugarskih opernih pjevača u Hrvatskoj, kao i onodobne reakcije publike na te nastupe. Autorica dijeli bugarske operne umjetnike koji su djelovali u Hrvatskoj na one koji su bili stalno zaposleni u hrvatskim kazališnim kućama, i na one koji su gostovali u pojedinim projektima. Autorica se nadalje osvrnula na bugarske prikaze djelatnosti bugarskih opernih pjevača, kao i na recepciju naših umjetnika koji su nastupali na bugarskim pozornicama.

Ivan Božilov u radu *Car Ivan Aleksandar Asen (1331-1371) i Dubrovački historiografski krug* (39-47) postavlja kritičku analizu saznanja o vladavini bugarskog cara Ivana Aleksandra Asena prenesenih u djelima pripadnika Dubrovačkoga historiografskoga kruga. Autor napominje kako naziv *Dubrovački historiografski krug* preuzima od Stjepana Antoljaka. Nadalje, koristeći se djelima Maura Orbinija *Il regno degli Slavi* (1601.), Jakova Lukarija *Copioso ristretto degli Annali Rusa* (1605., 1790.) i Junija Restija *Chronica Ragusiana* (ed. Natko Nodilo, 1893.), autor daje kritičkoj analizi na uvid nekoliko bitnih literarno-povijesnih komponenta. Naime, Ivan Božilov bavi se pitanjima imena bugarskih vladara u navedenim djelima, zatim podrijetlom i obiteljskim vezama te uzdizanjem do prijestolja i vladavinom. Autor navodi da svoje proučavanje usmjerio na osobu cara Ivana Aleksandra Asena zato što su dosadašnji radovi o navedenom vladaru uglavnom bili proturječni, te smatra da takvo stanje u historiografiji općenito iziskuje komentar.

U radu *Bugarska i politička kriza u Hrvatskoj 1912.-1913.* (47-57) Rumjana Božilova pojašnjava stajalište bugarske javnosti prema hrvatskome revolucionarnom otporu koji je kul-

minirao 1912. kao snažna politička opozicija austrougarskom pritisku na hrvatske nacionalno-političke snage. Autorica smatra da u razdoblju formiranja Balkanskog saveza, kao i snaženja ideje o južnoslavenskoj solidarnosti, sudbina Hrvata snažno djeluje na Bugare usprkos očitoj zauzetosti pripremama za balkanski rat. Iste godine bugarska službena politika čini otklon od prividne potpore Austro-Ugarskoj, prema djelatnoj potpori hrvatskoj nacionalnoj stvari. Takav potez je utjecao i na druge vanjskopolitičke čimbenike te se u Europi pojavljuje negodovanje prema postupcima Austro-Ugarske. U samoj Bugarskoj održava se niz protestnih skupova koje organiziraju Slavensko dobrotvorno društvo, studentske organizacije i bugarski socijaldemokrati. Rumjana Božilova osvrnula se i na stajalište bugarske javnosti prema političkoj situaciji u Hrvatskoj nakon 1912., kad je čitava energija bugarskog naroda usmjerena na Balkanski rat, no iako s manjim intenzitetom, Bugari i nadalje prate političku situaciju u Hrvatskoj očito zainteresirani za sudbinu hrvatskog naroda.

Josip Bratulić se u radu *Franjo Horvat Kiš u Bugarskoj* (57-69) prvenstveno osvrće na boravak tog široj hrvatskoj javnosti nepoznatog putopisca u Bugarskoj 1910. Tamo je bio tijekom putovanja s Hrvatskim sokolom iz Zagreba, putujući preko Beograda i Sofije do Istanbula. Autor je kao izvor rabio Kišev putopis *Viđeno i neviđeno*, kao i Horvatovu biografiju iz pera Antuna Barca. Autor prvenstveno naglašuje literarnu vrijednost putopisa, u kojem se ističe oduševljenost Franje Horvata Kiša narodom i ljepotama Bugarske koja je od zemalja kojima je putovao na autora ostavila najdublji dojam. Josip Bratulić se osvrnuo na još neke poznate putopise koji opisuju Bugarsku u prvoj polovini XX. st. te ih je usporedio s putopisom Franje Horvata Kiša.

Dalibor Brozović se u radu *Utjecaj Beograda na hrvatsko-bugarske odnose* (69-75) osvrnuo na utjecaj Beograda, kao središta dviju državnih zajednica kojima je Hrvatska pripadala u XX. stoljeću, na odnos Hrvata s tradicionalno prijateljskim Bugarima. Autor razmatra neka razdoblja u kojima vladaju razni intenziteti odnosa, koji su bili isključivo usklađivani sa srpskom politikom te se nije vodila briga o hrvatskim stajalištima. Autor se također osvrnuo i na razdoblje pedesetih godina kad odnosima između Bugarske i Jugoslavije upravljaju interesi visoke međunarodne politike. Prekretnicu u odnosima dviju zemalja, Dalibor Brozović vidi u osamostaljenju Hrvatske te u uspostavi Hrvatsko-bugarskog društva, koje je osnovano u svrhu suradnje i povezivanja dvaju naroda.

Svetozar Eldarov u radu *Prvi Bugarski publicist u Zagrebu ili Hrvatska potpora bugarskoj borbi za oslobođenje u Makedoniji krajem XIX. i na početku XX. stoljeća* (75-85), analizira djelatnost Georgija Kapčeva, bugarskog pravника, pisca i nakladnika tijekom njegova boravka u Zagrebu u drugoj polovini 1898. Kao osnovnu zadaću tijekom boravka u Zagrebu autor navodi lobiranje među hrvatskom intelektualnom i političkom elitom za bugarske interese u Makedoniji. Autor se osvrnuo i na njegovu spisateljsku djelatnost u kojoj izdvaja suradnju s časopisom *Obzor*, kao i nakladnički napor uložen u pokretanje časopisa *Makedonija*.

Milana Georgieva autorica je rada *Antagonizam i uzajamno djelovanje u južnoslavenskom modernizmu na početku XX. stoljeća. Udruženje južnoslavenskih umjetnika Lada i društvo Medulić* (85-95). Autorica daje analizu važnosti navedenih društava za razvoj umjetnosti moderne u južnoslavenskim zemljama. Nadalje, obuhvatila je pitanje geneze i uloge nacionalno-dekorativnog stila kao nacionalizirane verzije europske secesije, karakteristične za južnoslavenske umjetničke škole u doba moderne.

U radu *Hrvatsko-bugarski kazališni dodiri i veze od fin de sièclea do sredine 20. stoljeća* (95-119) Branko Hećimović je pokušao rekonstruirati intenzitet kazališne suradnje između dva naroda na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće. Autor pridaje veliku važnost članku Slavka Batušića u *Novom listu*, kao prvom i jedinom ozbiljnijem pokušaju sintetskog predočivanja veza između hrvatskih i bugarskih kazališnih umjetnika. Koristeći se mnogobrojnim izvještajima o nastupima iz onodobnih novina, autor navodi kako unatoč činjenici da su mnogi podaci o toj temi izgubljeni, dolazi do zaključka kako su se veze intenzivirale uoči Drugoga svjetskog rata kad u Hrvatskoj raste interes za bugarsku kulturu i književnost.

Željko Holjevac autor je rada *Krvava Bugarska Joea Matošića iz 1925. godine* (119-125) u kojemu raspravlja o nekoliko članaka dopisnika Jutarnjeg lista Joea Matošića nastalih tijekom njegova boravka u Bugarskoj 1925., a koji su već iste godine objedinjeni u knjizi *Krvava Bugarska*. Uza zanimljive opise Sofije koja se Matošića posebno dojmila, autor znatan prostor pridaje nemilim događajima koji su uslijedili nakon neuspjelog atentata na bugarskog cara Borisa III. Iako ističe kako je Matošić stigao nakon atentata, ipak hvali njegovu novinarsku vještinu jer je uspio oblikovati izvještaj kontaktiranjem očevidaca, kao i istaknutih bugarskih dužnosnika.

Mario Jareb autor je članka *Odnos dr. Ante Pavelića i Ustaško-domobranskog pokreta s Bugarima i Bugarskom od kraja dvadesetih godina do uspostave NDH u travnju 1941.* (125-155). Autor se prvenstveno osvrće na prijateljske veze između hrvatske i bugarske političke emigracije do uspostave NDH. Pod pojmom bugarske emigracije autor razumijeva makedonske Bugare koji su težište svog djelovanja usmjerili prema rješenju makedonskog pitanja u okviru bugarskoga nacionalnog korpusa. Početkom suradnje Mario Jareb smatra nastup dr. Ante Pavelića kao branitelja skupine makedonskih studenata optuženih za veleizdaju na sudu u Skopju. Konkretniju suradnju autor uočava u suradnji ustaške emigracije i VMRO-a prilikom atentata u Marseillesu 1934.

U radu *Nezavisna Država Hrvatska i carevina Bugarska 1941-1945* (155-190) autorica Nada Kisić Kolanović analizira odnose između dviju zemalja s posebnim naglaskom na dvostruki koncept bugarske politike prema NDH. Prema navodima autorice riječ je o vrlo izdašnoj temi koja je recentno aktualizirana zbog dostupnosti arhivske građe. Prema njezinu mišljenju, u razdoblju 1941.-1945. ne postoji snažno savezništvo između NDH i carevine Bugarske. Razlog tome je njemačka kontrola nad međusobnim odnosima njezinih saveznica. Tako bugarski car unatoč načelnom stajalištu prema kojemu je suosjećao s NDH u pitanju gubitka dijela teritorija u korist Italije, ne istupa u hrvatsku korist zbog poljuljana vlastitog položaja u pregovorima oko Makedonije.

Hrvoje Klasić autor je rada *Odnosi hrvatskih i bugarskih riječnih brodara tijekom Domovinskog rata (1991-1998)* (191-203). Rad je osvrst na dugu tradiciju riječnog brodarstva u obje zemlje koja se temeljila na izrazitom značenju Dunava kao jednog od najvažnijih europskih plovnih putova. Autor analizira teško stanje u kojemu su se našli hrvatski brodari tijekom Domovinskog rata. Dugogodišnju suradnju na polju riječnog brodarstva stavlja u kontekst brojnih drugih kulturnih, političkih i gospodarskih veza dvaju naroda.

Radanje jedne države. Neovisna država Hrvatska i Bugarska na europskom jugoistoku (203-215), naslov je rada Nikolaja Kočankova. Autor se bavi ulogom Njemačke kao moderatora odnosa među svojim saveznicama tijekom Drugoga svjetskog rata. Nikolaj Kočankov je posebnu pozornost usmjerio prema negativnoj recepciji provedbe politike *Novog poretka* u bugar-

skim i hrvatskim političkim krugovima. Autor tako prikazuje nezadovoljstvo carevine Bugarske i Hrvatske zbog teritorijalnih ustupaka Italiji. Tako naposljetku zaključuje da je očuvanje teritorijalnog *statusa quo* na Balkanu bilo u zajedničkom interesu obiju država.

Nevenka Košutić Brozović autorica je članka *Dodiri hrvatske i bugarske književnosti u doba Moderne* (215-226). U uvodu je ukratko prikazala hrvatsku književnost moderne općenito te odnos hrvatskih modernista prema stranim književnostima, sa posebnim naglaskom na južnoslavensku literaturu. Autorica zaključuje kako je postojeća literarna razmjena zapravo rezultat pojedinačnog napora autora koji su bili osobno zainteresirani za tu temu.

Tihana Luetić autorica je članka *Struktura bugarske studentske populacije na Mudroslovnom (Filozofskom) fakultetu Kr. Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu od 1874. do 1914.* (227-266). Riječ je o vrlo zanimljivoj temi koja je iznimno važna jer nas autorica usmjerava na samo ishodište intenzivnih odnosa između dva naroda. Dolazak prvih bugarskih studenata smješta autorica u šezdesete i sedamdesete godine XIX. stoljeća, dok njihov znatan porast primjećuje u šk. godini 1906./1907., kad zbog suspenzije Sofijskog sveučilišta bugarski studenti čine trećinu ukupne studentske populacije na zagrebačkom Filozofskom fakultetu. Na temelju vrlo detaljne analize autorica je prikazala socijalnu, spolnu i vjersku strukturu bugarskih studenata. Zaključuje kako su navedeni zagrebački studenti nakon povratka u domovinu činili intelektualnu elitu koja je zaslužna za održavanje prijateljskih odnosa između dva naroda.

Stjepan Matković autor je članka *Hrvatska historiografija i intelektualna javnost o Balkanskim ratovima 1912.-1913.* (267-283). Iako Hrvati nisu imali izravnog udjela u Balkanskim ratovima, autor smatra kako su ratna zbivanja 1912.-1913. izazvala znatnu pozornost u hrvatskoj javnosti. Iznosi tezu prema kojoj je hrvatska javnost s odobravanjem pratila uspjehe srpske vojske. Ipak, autor kao iznimke navodi izvješća iz glasila Hrvatske stranke prava i Hrvatske pučke seljačke stranke koja su osuđivala takvo raspoloženje.

U radu *Deklinacija pridjeva u najstarijim hrvatskoglagoljskim fragmentima* (283-297) autor Milan Mihaljević opisuje deklinaciju 28 hrvatskoglagoljskih fragmenata iz XII. i XIII. stoljeća. Autor zatečeno stanje uspoređuje s karakteristikama kanonskih staroslavenskih rukopisa i modernim hrvatskim jezikom.

Dragutin Pavličević autor je rada *Hrvatski političari o rješavanju Istočnog pitanja i ulozi Hrvata i Bugara (1842-1885)* (297-310). U uvodu rada autor je dao svoje viđenje pojma *Istočnog pitanja*, koje s jedne strane uspoređuje sa španjolskom rekonkvistom. Također je dao na uvid stajališta mnogih onodobnih hrvatskih intelektualaca, publicista i učenjaka o tom problemu, kao što su Imbro I. Tkalac, Franjo Rački, Eugen Kvaternik i Ante Starčević.

Slavko Slišković se u svom radu *Strossmayer i Bugari* (325-339) osvrnuo na odnos đakovačkog biskupa s istaknutim osobama iz vjerskog i kulturnog života Bugarske. Uz naglašavanje biskupove mecenatske uloge prilikom stipendiranja bugarskih studenata u Zagrebu, autor razmatra i pitanje potencijalne unije između Bugarske pravoslavne crkve i Katoličke crkve.

Ekaterina Večeva u radu *Dubrovnici i Bugari u XVII. stoljeću* (339-351) analizira intenzitet odnosa između Dubrovačke Republike i Bugarske u XII. stoljeću. Analizirajući međusobnu trgovinsku razmjenu, autorica uočava kako je jedan od osnovnih predmeta trgovine bila bugarska koža *sahtijani*, a prikazala je i razne profile Bugara koji su bili uključeni u trgovinsku razmjenu s Dubrovčanima. Nadalje, prikazala je utjecaj nazočnosti Dubrovčana u Bugarskoj te odraz toga na svakodnevni život, ali i na visoku politiku.

Rad Jasne Vince *Izražavanje neodređenosti množinom* (351-358), posvećen je množini kao gramatičkome broju za izricanju (ne)određenosti u hrvatskome jeziku. Autorica je iznijela neke usporedbe tih gramatičkih elemenata u hrvatskom i bugarskom jeziku.

Ivica Zvonar autor je rada *“Obzor” o Drugom Balkanskom ratu* (359-383), u kojemu je prikazao pisanje i izvještavanje zagrebačkoga dnevnog lista *Obzor* u doba Drugoga balkanskog rata. Autor naglašava kako *Obzor* načelno održava neutralan stav prema Drugomu balkanskom ratu, iako pokazuje određene afinitete prema solidariziranju sa srpskom politikom, kao i prema kritiziranju aktualne bugarske politike.

Goran Budeč

Radovi Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, sv. 47., Zagreb-Zadar 2005., 435 str.

Novi broj *Radova Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru* na 435 stranice donosi 10 izvornih znanstvenih radova, 1 stručni rad, 2 pregledna rada te 9 recenzija monografija, časopisa i zbornika.

Prvi je članak stručni rad Stanka Piplovića pod nazivom *Recikliranje arhitektonskih i skulpturalnih elemenata u Saloni* (1-25) u kojemu se na osnovi pronađenih arhitektonskih ostataka antičke Salone te na temelju pisanih dokumenata objašnjava zašto su i kako prvotni građevinski elementi iz grada Salone korišteni kao temelj za novu izgradnju toga grada. Kako je stanovništvo stalno raslo, sasvim je sigurno da se grad širio, i to tako da su se rušile stare građevine i zidale nove. U toj živoj graditeljskoj aktivnosti došlo je do zanimljive pojave ponovnoga korištenja staroga kamenja i ulomaka s dekoracijama i natpisima kojoj se, ističe Piplović, ne pridaje dovoljno pažnje u znanstvenim, prije svega arheološkim, istraživanjima. U članku se iznose tek primjeri pregradnje Salone. Praksa uzimanja materijala i dijelova sa starijih građevina i njegova ponovna uporaba u kasnijim radovima prikazana je na primjeru gradskih zidina Salone. Piplović upozorava na potrebu daljnjeg istraživanja salonitanskih zidina poradi stjecanja znanja o utvrđivanju civilizacijskih dosega, kao i kulture i standarda življenja te praćenja dinamike i karakteristika prostornog razvoja jednoga grada. U prilogu na kraju rada nalaze se ulomci, tlocrti i prikazi najvažnijih dosad pronađenih elemenata i spomenika korištenih za obnovu Salone u doba njezina postojanja (od sredine 1. st. pr. Kr. do prodora Avara i Slavena početkom 7. st. po Kr.).

Sljedeći u nizu od deset radova jesu izvorni znanstveni radovi, od kojih je prvi *Grbovi zadarskih plemićkih obitelji* (27-98) Jelene Kolumbić. Riječ je o detaljnom prikazu povijesti zadarskih plemićkih obitelji te heraldičkoj analizi njihovih grbova. Kako bi neometano mogla govoriti o heraldici i grbovima zadarskih plemićkih obitelji, autorica prethodno razmatra društvene, gospodarske i političke prilike u srednjem vijeku u Zadru te sagledava kakva su mjesta u društvu zauzimala pojedine zadarske plemićke obitelji. Napominje da uz heraldičke simbole koji su istodobno bili u upotrebi u cijeloj Europi, u grbovima zadarskih plemićkih obitelji nailazimo i na simbole karakteristične prvenstveno za hrvatsku heraldiku: lik vuka i guske te mjeseca i zvijezde na vrhu štita u uglovima. Osim detaljnoga nabranja i opisa povijesti plemićkih obitelji u Zadru (s težištem na 18. i početak 19. st.), autorica predlaže njihovu podjelu u dvije skupine: na one koje nisu imale grbove (obitelji *Calcina*, *Ciprianis*, *Ferra*, *Jurjević*, *Kršava*, *Ljubavac*, *Rosa*, *Stratiko*, *Šubići*, *Varikaša*, *Zloradi*) te na one koje